

Nowiny (חדשות): הקליטה הלשונית של יהודי פולין בישראל

אלז'בייטה קוסבסקה

העיתונות בשפה הפולנית שיצאה לאור בישראל טרם זכתה לתשומת לב ראויה במחקר ההיסטורי. הפרסומים המעטים בנושא התבססו לרוב על ראיונות ועל זיכרונות, וכתוצאה מכך התייחסו אל עיתונות זו כאל פעילות פרטית, נטולת הקשר פוליטי-חברתי רחב יותר. עד כה זכו רק יצירות של כותבים בשפה הפולנית בישראל להתעניינות מחקרית, שהולכת וגדלה.¹ במאמר זה אני דנה בתהליכים שהתרחשו מאחורי הקלעים של פעילות העיתון *Nowiny Izraelskie* (חדשות ישראליות), אשר יצא לאור מטעם המפלגה הפרוגרסיבית בישראל. המונוגרפיה היחידה המוקדשת למפלגה הפרוגרסיבית היא עבודת דוקטור של חיים זאב פלטיאל.² בעבודתו יש גם מידע חלקי על התאחדות יוצאי פולין,³ שפעלה לצדה של המפלגה הפרוגרסיבית והוציאה לאור את השבועון הישראלי *Opinia* (דעה), ולאחר מכן את הביטאון *Nowiny Izraelskie*. ספרי הזיכרונות שכתבו חברי המפלגה התרכזו בפעילותם בפולין, ואילו מעורבותם הפוליטית בישראל נותרה בשוליים או שהדגש

1 Ryszard Löw, 'Polskojęzyczne życie literackie w Izraelu: Wstępne rozpoznanie', in: idem, 'Rozpoznanie: O izraelskiej prasie w', *Kontury*, No. 12 (2001), pp. 145-156 języku polskim', *Rozpoznania: Szkice literackie*, Kraków 1998; Sławomir Jacek Żurek, 'O polskojęzycznym, współczesnym (1989-2001) życiu literackim w Izraelu z perspektywy polskiej', in: Barbara Czarnecka and Janusz Kryszak (eds.), *Życie literackie drugiej emigracji niepodległościowej*, Toruń 2004, Vol. 2, pp. 219-233

2 Khayim Z. Paltiel, *The Progressive Party: A Study of a Small Party in Israel*, Jerusalem 1963 (להלן: פלטיאל, המפלגה הפרוגרסיבית).

3 השם 'התאחדות יוצאי פולין' (Zjednoczenie Żydów z Polski) נפוץ במסמכים היוצאים מחוג המפלגה הפרוגרסיבית ובכתבים פרי עטם של מקימי הארגון. במסמכים פנימיים הופיע השם 'חוג יוצאי פולין' (Kolo Żydów z Polski). במאמר זה נעשה שימוש בשם הראשון.

בה הושם על סוגיות אידאולוגיות ועל עניינים ארגוניים.⁴ המאמר מבוסס על מסמכים ארכיוניים שנשמרו במכון ללימודי השואה 'משואה' בקיבוץ תל יצחק, על מאמרים שפורסמו ב-*Nowiny* ובעיתונות העברית,⁵ ועל שיחות עם דב ויהנס, היוזם העיקרי של הקמת התאחדות יוצאי פולין ושל הוצאתם לאור של השבועונים *Opinia* ו-*Nowiny*. תחילת הופעתה של עיתונות פולנית בישראל קשורה לקורותיהם הקבוצתיים והאישיים של החברים בהתאחדות הציונים הדמוקרטיים בפולין, איחוד,⁶ שהשתייכה לתנועת הציונים הכלליים. ב-1946 התאחדו בארץ ישראל שתי הסיעות של תנועה זו (א' וב') ויצרו את מפלגת הציונים הכלליים. כעבור שנתיים עזבה סיעה א' את המפלגה והקימה את המפלגה הפרוגרסיבית יחד עם מפלגתם של דוכרי הגרמנית, עליה חדשה, ועם הסיעה המתונה, העובד הציוני. סיעה ב' התאחדה עם האיחוד האזרחי למפלגת הציונים הכלליים בישראל. ב-1948, במהלך הוועידה האירופית של ההתאחדות העולמית של הציונים הכלליים בהשתתפות איחוד, הוחלט על תמיכה במפלגה הפרוגרסיבית.⁷ פעילי

4 לפרסומי מנהיגי המפלגה הפרוגרסיבית על האידאולוגיה שלה ראו, למשל, יוחנן כהן, שלטון המיעוט או שלטון העם, תל-אביב 1959; פנחס רוזן בן 70, תל-אביב 1957; משה טצה, על הביטוח העממי במדינת ישראל, תל-אביב 1950; יוחנן כהן, על סף מבחנים, תל-אביב 1950. מאמרים אידאולוגיים רבים פורסמו בדו-שבועון תמורות שיצא לאור בשנים 1977-1983 בידי אנשי המפלגה הליברלית העצמאית, שלה היה הרבה מן המשותף עם המפלגה הפרוגרסיבית שקדמה לה: יהודה שערי, 'מדוע הולכים הליברלים העצמאיים עם המערך?', תמורות, יולי 1984, עמ' 19-23; נ' אליעד, 'חזית משותפת לקידמה', שם, ספטמבר 1984, עמ' 34-35; משה קול, 'הנשוב לימי הזוהר שלנו', שם, אוקטובר 1981, עמ' 20-24; הנ"ל, 'הליברלים העצמאיים לאן?', שם, נובמבר 1980, עמ' 20-29; ז' קלמנטובסקי, 'הליברלים העצמאיים: הערכות ודעות על עתיד המפלגה', שם, ינואר 1978, עמ' 23-32; משה קול, 'מדינה יהודית: הזון ומציאות', שם, פברואר 1977, עמ' 34-40. בנושא ארגון המפלגה (כנסים ומפגשים, דיונים על הישגי המפלגה וכישלונותיה ופעילותה הפרלמנטרית) ראו, סקר סטטיסטי על תוצאות הבחירות: לכנסת הרביעית, לרשויות המקומיות (1969) ולהסתדרות, תל-אביב 1961; המפלגה הפרוגרסיבית: דין וחשבון לצירי הוועידה השלישית של המפלגה הפרוגרסיבית, תל-אביב 1959; המפלגה הפרוגרסיבית: הוועידה ה-2, 19.7.1954-18, תל-אביב 1954.

5 תורה לבועז טל, מנהל הארכיון ההיסטורי של מכון משואה בתל יצחק, על עזרתו בחיפוש החומרים.

6 על תולדות התאחדות הציונים הדמוקרטיים, איחוד, ראו, למשל, Grzegorz Berendt, 'Zjednoczenie Syjonistów Demokratów "Ichud" — z biało-niebieskimi sztandarami w morzu czerwonych sztandarów', in: August Grabski and Grzegorz Berendt (eds.), *Między emigracją a trwaniem: Syjoniści i komuniści żydowscy w Polsce po Holocaustcie*, Warszawa 2003, Natalia Aleksium, *Dokąd dalej? Ruch*; (להלן: ברנדט, בין הגירה להמשכיות); pp. 101-169 Józef, *syjonistyczny w Polsce (1944-1950)*, Warszawa 2002 (להלן: אלקסיון, לאן עכשיו); Józef Orlicki, *Szkice z dziejów stosunków polsko-żydowskich 1918-1948*, Szczecin 1983; Józef Adelson, 'W Polsce zwanej ludową', in: Jerzy Tomaszewski (ed.), *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 r.)*, Warszawa 1993, pp. 387-472, (עורכת), אסופת מחקרים לתולדות שארית הפליטה היהודית בפולין, 1950-1944, תל-אביב 2001; דוד אנגל, בין שחרור לבריחה, תל-אביב 2001.

7 ברנדט, בין הגירה להמשכיות, עמ' 115.

האיחוד שהגיעו לישראל הצטרפו למפלגה הפוליטית שבה עבדו בחו"ל, שתמכה בשילוב בין רעיונות סוציאלי-דמוקרטיים לליברליים.

תרומתם לתנועה הציונית, ויותר מכך קשריהם עם נציגים של מפלגות ישראליות, הקלו על התאקלמותם של מנהיגי האיחוד בארץ. עם זאת לא מחלו להם על היעדר העבר החלוצי והמאבק הצבאי נגד הבריטים והערבים, והם השתלבו בחברה הישראלית כעולים חדשים. למרות תרומתם לבניית המדינה היהודית בפעילותם בחו"ל, מי שבאו לישראל לאחר המלחמה מצאו עצמם במעמד נחות מזה של הצברים, בשל המתח בין הוותיקים לבין החדשים. קשיי התמודדות עם אורחות החיים החדשים בארץ ועם תלאות הקליטה בחברה רב תרבותית הועצמו בשל רצונם להשתלב בפעילות ציבורית בהמשך למעורבותם הפוליטית בתנועה הציונית בחו"ל, ונוספו על הקושי להשתייך למימסד הישראלי. כל אלה היו מניע להקמת קבוצה ארגונית-רעיונית נפרדת משלהם, שהוגדרה על בסיס מסורת וחוויות עבר משותפות. היהודים שעלו מפולין התארגנו על פי המודל של חוגי חברים יוצאי ארצות שונות שהיו קיימים במפלגה הפרוגרסיבית, כגון הקבוצה הדומיננטית של דוברי השפה הגרמנית שזוהתה, כאמור, עם מפלגת עליה חדשה לשעבר שהשתייכה בעקבות הקמת המפלגה הפרוגרסיבית לארגון יוצאי מרכז אירופה. אליה נוספו הקבוצה הגדולה ורבת ההשפעה מרומניה, הקבוצה ההונגרית, הקבוצה הבולגרית וקבוצה מבוקובינה.⁸ לאחר בואם לישראל, נהגו החברים הוותיקים מאיחוד להיפגש בבית קפה 'עטרה', ששכן בקירבתו של בית המפלגה הפרוגרסיבית בפנינת הרחובות רוטשילד ואלנבי בתל-אביב. המפגשים הללו נשאו בראשיתם אופי בלתי פורמלי, אך מאוחר יותר הם התמסדו והתארגנו במסגרת התאחדות יוצאי פולין. ב-20 במאי 1950 שלח יוהנס למזכירות המפלגה הפרוגרסיבית את מסמך הבקשה לצירוף הארגון למפלגה.⁹

הראשונים שהצטרפו להתאחדות יוצאי פולין היו חברים לשעבר באיחוד, שעזבו את פולין עם הוצאת ארגונם אל מחוץ לחוק ב-1950.¹⁰ בתחילת שנות החמישים השתייכו מנהיגי הארגון, פרט למעטים, למפלגה הפרוגרסיבית. עמם נמנו: דב יוהנס, שניהל את המחלקה לתרבות וחינוך באיחוד וכן היה חבר בוועד המרכזי ומנהל הפעילות של ארגון הבריחה;¹¹ ברנרד מנדל, שארגן סניפים ('מועדונים') של האיחוד במחוז קיאלצה, שם הנהיג את הוועד המחוזי וב-1946 נבחר למזכיר הכללי במושב התשיעי של ועד המפלגה; הלל 'חיליק' זיידל, שארגן את הקיבוצים הראשונים של הארגון בלודז' ומאוחר יותר היה אחראי לתנועה הקיבוצית של האיחוד, וכן כיהן כחבר בוועד המרכזי; מרדכי זונשיין, שהיה חבר בוועד המרכזי מ-1946 וניהל את המחלקה הפיננסית; ואדוארד רוסטל, שייצג את האיחוד

8 פלטיאל, המפלגה הפרוגרסיבית, עמ' 262, 303, 306. המחבר לא התייחס לארגונים האחרים אשר הזכרו על דפי *Opinia*, של יוצאי יוגוסלביה, תורכיה, מצרים, אפריקה, שנחאי וצ'כוסלובקיה.

9 ארכיון משואה, המכון ללימודי השואה, תל-יזחק (להלן: אמ"ש), M-119-1.

10 'Kronika ruchu', *Opinia*, No. 1, 11.9.1950, p. 8

11 ארגון שפעל לאחר מלחמת העולם השנייה וסייע ליהודים לצאת מאירופה לארץ ישראל.

בקונגרס הציוני הכ"ב ומ'1946 היה חבר בוועד המרכזי. לאחר הארגון מחדש של הוועד המרכזי ב'1947, צורפו אליו שאול לנגנס, שהיה המזכיר הכללי מהמושב התשיעי של הוועד המפלגה ב'1946, ייצג את הארגון בישיבות הוועד האירופי של הברית העולמית של הציונים הכלליים וניהל את המשרד הארצישראלי הכפוף לסוכנות היהודית בוורשה (אשר טיפל בענייני ההגירה); ואברהם רוזנמן, שהיה חבר במחלקת הארגון ובוועד המרכזי של האיחוד. כן הגיעו לארץ כמעט כל העיתונאים שכתבו ל'Opinia', השבועון של האיחוד.¹² חברי ההתאחדות, כחוג מאורגן, צברו כוח פוליטי והבטיחו לעצמם מעמד מתאים במפלגה הפרוגרסיבית, שאותו יכלו לשפר עם הזמן ובהתאם ליכולותיהם הפוליטיות.¹³ ניסינו לפעול בתוך המפלגה הפרוגרסיבית כסיעה בעלת דרישות משלה, סיפר לימים יוהנס, אך בעיקר ניסינו לעזור למהגרים החדשים.¹⁴ ההתאחדות, ברומה ל-Landsmanschaften (ארגונים של קהילות עולים מארצות שונות) אחרים, הוקמה כדי להגיש עזרה סוציאלית לעולים החדשים ולשמר את תרבותם באמצעות שימור השימוש בשפת ארץ מוצאם, ופרסום עיתונות שמחד גיסא נתפסה כאנטי-ציונית ברוחה אך מאידך גיסא שירתה ככלי הכרחי לאסימילציה רוחנית. 'כפי שלקבוצה הרומנית היה עיתון, כך גם ההתאחדות של יוצאי פולין לצדה של המפלגה הפרוגרסיבית הקימה את 'Opinia', הוסיף יוהנס.¹⁵ גיליונו הראשון של 'Opinia' הופיע ב'11 באוקטובר 1950, חודש לפני הבחירות המוניציפליות. בחירתם להשפיע על דוברי הפולנית באמצעות התארגנות בשטח, חיזקו חברי האיחוד את מעמדם במפלגה הפרוגרסיבית.¹⁶

האיחוד הצליח להוציא לאור את 'Opinia' במשך שנה אחת, ובהפסקות שקטעו את רצף הפרסום. בגלל אילוצים כספיים נאלצה המערכת לחפש שותף גדול יותר – מפלגה. התמיכה הכספית של המפלגה הפרוגרסיבית ב'Opinia' ניתנה לקראת הבחירות ובתמורה לפרסום על דפי העיתון. כך הפך 'Opinia' לכפוף למפלגה. השבועון היה גדוש במאמרים אידאולוגיים שעסקו במצע המפלגה. למרות זאת השינויים שחלו באישור החוקי שניתן להוצאת העיתון לאור היו פורמליים בלבד. בשנת 1952, סמוך להופעת 'Nowiny', הזהיר משרד הפנים את המפלגה הפרוגרסיבית מפני הכנסת שינויים בתוכני העיתון באופן עצמאי, שלא על פי הרישיון שהוענק ספציפית לעיתון הזה.¹⁷ כאשר התברר כי מספר

12 במאמר נזכרים רק אנשים הקשורים ל'Opinia' בישראל ותפקידיהם בארגון האיחוד בפולין. ראו, ברנדט, בין הגירה להמשכיות; אלקסיון, לאן עכשיו.

13 יתר על כן, כארגון היה להם סיכוי לקחת חלק גדול יותר בהנהגת המפלגה. מיד לאחר הקמתה שלחה ההתאחדות מועמדים משלה להנהגת המפלגה: שאול לנגנס, אברהם רוזנמן, דב יוהנס; ולוועד המרכזי: אדוארד רוטל (ששימש גם מנהל המחלקה לענייני הקואופרטיב מטעם המפלגה), לאון חיקין וב' מנדל. 9, p. 11.9.1950, 'Opinia', No. 1, 'Kronika ruchu'.

14 השיחות עם דב יוהנס התקיימו ב'15.5.2008 וב'22.4.2009 (להלן: שיחות עם דב יוהנס).

15 שם.

16 ב'1951 נרשמו 28 סניפים (מועדונים) של ההתאחדות יוצאי פולין.

17 שיחות עם דב יוהנס. פרופ' בנימין אקצין סייע למפלגה הפרוגרסיבית. במכתב למערכת שנכתב

קוראי העיתון בשפה הפולנית עלה, הוחלט על הוצאת עיתון יומי. לרברי יוהנס, 'כך נוצרו Nowiny, המקבילה בפולנית ל"חדשות" ישראליות, ולאור מקום פרסומו שונה שמו ל-"Nowiny Izraelskie". עם הופעת הגיליון האחרון של *Opinia* תמה הזיקה של הביטאון למסורת הגלותית ונותק הקשר אל הביטאון הישן של האיחוד. יוהנס נזכר: 'רצינו לסיים עם זה ולהתחיל מחדש'. במקביל הסתיימה (לפחות פורמלית) גם התקופה שבה ההתאחדות של יוצאי פולין הייתה המוטב הבלעדי של השבועון. אף על פי שחוג האיחוד המשיך להוציא עיתון בשפה הפולנית והכותרת המשנית שלו הייתה 'בלתי תלוי', העבודה בו נעשתה בפועל בשמה של המפלגה הפרוגרסיבית.¹⁸ בגיליון הראשון שהופיע ב-6 בנובמבר 1952 הובטח: 'גיליונות העיתון *Nowiny Izraelskie* מתארים את ההתרחשויות היומיומיות בצורה בלתי משוחדת, ומדגישים גם את הצדדים החיוביים וגם את השלילים של המציאות שלנו'.¹⁹

החווה להדפסת *Nowiny Izraelskie* נחתם עם דפוס 'תושיה'. הדפוס עסק גם בעניינים מינהליים-כספיים בעוד עריכת העיתון הייתה בידיה של המפלגה הפרוגרסיבית. 'תושיה' היה רשאי להשתמש בשם העיתון עד סוף תקופת החווה עם המפלגה (החווה הראשון נחתם ב-1952 לחמש שנים וחודש ב-1957 לחמש שנים נוספות). בחווה הודגש כי 'העיתון יהיה עצמאי, אך יהיה לו יחס מיוחד למפלגה הפרוגרסיבית. הוא ישמש כעזר בזמן הבחירות הכלליות והמוניציפאליות, וידפיס מודעות והודעות של המפלגה ב-50% הנחה'.²⁰ המפלגה התחייבה לשלם עבור המודעות. עם זאת, כאשר הייתה חייבת להוצאה 2,000 לירות לאחר מערכת הבחירות לכנסת ב-1955 ובעקבות טענות תוקפניות של דוד פינברג, עורך הדין של ההוצאה, סיכם צבי קלמנטינובסקי, עורך הדין של המפלגה הפרוגרסיבית: 'המפלגה יכולה לסגור את העיתון הזה, למכור אותו וזהו זה'. מנגד, בזכות מאמציה של המפלגה העיתון קיבל לפרסום מודעות ממפעלים שהשתייכו לחבריה.²¹ בדרך כלל

ב-29.5.1952, הוא יעץ ל-*Opinia* (אשר כנראה עמדה לבצע שינויים בעיתון) להוציא תחילה 3,000-4,000 עותקים של העיתון ולהגדיל את התפוצה כעבור שישה חודשים. ממכתבו אפשר להסיק כי למערכת היה סכום של 750 לירות להוצאת העיתון וסכום שווה הבטיחה המפלגה. למרות הקשרים הפיננסיים הציע אקצין 'לייעץ למפלגה להשאיר את הבעלות בידי החברה [איחוד יהודי פולין] ולא בבעלות המפלגה. *Opinia* צריכה לקבל התחייבות לתמיכה לחמש שנים. לגבי המערכת: במצב כזה העורך לא יכול להיות ממונה על ידי המפלגה, אלא מוסכם גם על ההוצאה וגם על המפלגה אשר קיבלה רשות להוצאה לחמש שנים. העובדים לא יכולים להיות ממונים; העורך צריך להסכים לנוכחותם בעיתון מפני שזה צריך להיות עיתון בלתי תלוי עם תמיכה מסוימת מצידם של פעילים אחרים מהמפלגה. כך יהיה יותר קל "למכור" אותו'. אמ"ש, M-137-6, M-102-1.

18 אמ"ש, M-102-1.

19 *Nowiny Izraelskie*, No. 1, 6.11.1952, p. 9

20 אמ"ש, M-102-1.

21 רוב החברות הכלכליות של המפלגה הפרוגרסיבית השתייכו לעובד הציוני (הן פרסמו על דפי *Nowiny* כדי להפגין את יכולתן הפיננסית: עשרים שיכונים חקלאיים, חמישה מוסדות חינוכיים, 27 קאופרטיבים וחברות שיתופיות, ואגודה לבניית שיכונים, 'מעונות'). *Nowiny Izraelskie*, No. 2.

פנו מנהיגי המפלגה אל (ולעתים אף בלשון ציווי) מפעלים המזוהים עם חברי המפלגה, עם מוסדותיה ועם חברותיה שיפרסמו בעיתונות הפולנית או בעיתונים אחרים בשפות זרות השייכים למפלגה. למשל, במכתב לחברת הטבק 'דובק' נאמר: 'אנא שלחו פרסומות שלכם לעיתון שלנו – הן תשמנה את המעשנים מפולין'.²² בחוזה הודגש גם שבתקופת בחירות יוכלו להידפס בעיתון מודעות והודעות שמשרתות את התעמולה של מפלגות אחרות, חוץ מהמפלגה הקומוניסטית, מק"י. אף על פי כן, פרט למפלגה הפרוגרסיבית, מרבית מודעות הפרסום שנדפסו בעיתון היו של גופים הקרובים לפרוגרסיבים, ובראשם העובד הציוני והציונים הכלליים.

מינוי העורכים לעיתון נעשה בהסכמת שני הצדדים. במקרים של מחלוקת, הן 'תושיה' והן המפלגה הפרוגרסיבית יכלו למנות עורך משלהם; אולם העורך הממונה על ידי המפלגה הוא שקבע לגבי הפרסומים שנגעו לענייניה. נוסף על כך, שני חברי הנהלה של 'תושיה' היו מהמפלגה והיה להם קול מכריע בענייני הצוות במערכת (זכות וטו). על בסיס עובדות אלה אפשר לטעון כי העיתון *Nowiny Izraelskie* היה תלוי כל כולו במפלגה הפרוגרסיבית. יתרה מזאת, המפלגה שלחה להנהלת 'תושיה' נציגים שהיו קשורים לארגון העיתון: הלל זיידל ושאוול לנגנס, וכן את אדוארד רוסטל כמחליפם של שני הראשונים.²³ בהתאם להחלטת המפלגה, משה קול חתם על מינויו של לנגנס לעורך הראשי של *Nowiny Izraelskie*: 'אני מקווה שתשמור על הרמה הגבוהה של היומון הזה, דבר שיסייע לפעילויות עתידיות של המפלגה'.²⁴

Nowiny Izraelskie הופיע שלוש פעמים בשבוע (בימים שני, רביעי ושישי). בימי החול נדפסו 8,000 עותקים, ובימי שישי נדפסו אלף עותקים נוספים. חצי שנה לאחר הופעת הגיליון הראשון, ב-4 בינואר 1953, פנה המוציא לאור (הנהלת המפלגה הפרוגרסיבית) למשרד הפנים בבקשה להגדיל את תדירות הופעת העיתון לארבע פעמים בשבוע. האישור ניתן, אך למרות זאת הוחלט שהמפלגה תעדיף להוציא עיתון פולני נוסף, *Nowiny Poranne* (חדשות הבוקר), שהוציא אותו לאור הנריק רוזמריין, עורך ה-*Chwila* (רגע) ופעיל ציוני לפני מלחמת העולם השנייה.²⁵ לאחר מותו ב-1955 ירשה

9.11.1952, p. 8

שם. 22

23 החוזה הראשון (1952) בין המפלגה הפרוגרסיבית לחברת 'תושיה' נדפס כנספח במכתבו של לנגנס לגולדרשטיין, 23.9.1954, אמ"ש, M-137-6; החוזה השני בין המפלגה הפרוגרסיבית לחברת 'תושיה' מ-1957 (במסמך ציונה שנה בלבד) ראו, שם, M-102-1.

24 מכתב משה קול ללנגנס, 13.8.1957, אמ"ש, M-102-1.

25 הנריק רוזמריין (1882-1955) היה העורך הראשי של *Chwila*, עיתון שייסד ב-1919 וערך אותו יחד עם ד"ר גרשון ציפר. הוא היה גם מבעלי העיתון. רוזמריין היה עיתונאי נודע ומאמריו הופיעו בעיתונות היהודית היומית בוורשה, בין היתר ב-*Moment* (רגע), *Nasz Przegląd* (דעתנו), ובשבועון *Opinja* לפני מלחמת העולם השנייה. הוא היה חבר בתנועה הציונית. במלחמת העולם הראשונה שירת בחזית כקצין בצבא האוסטרו-הונגרי. לאחר סיום המלחמה חזר ללבוש והיה ציר בסיים. בתקופה שבין

רעייתו גבריאלה את הזכות להוצאת העיתון בשפה פולנית. תחילה הוציא רוזמרין לאור עיתון בשם *Nowiny Dnia*. לרגל שיתוף פעולה עם *Nowiny Izraelskie* שונה שם העיתון ל-*Nowiny Poranne*.²⁶ בעמוד הראשון ניסה העיתון לשכנע את רוכשיו: 'קראו *Nowiny Izraelskie* ותהיו מנויים של עיתון-הבת'.²⁷ העיתון *Nowiny Poranne* השלים את *Nowiny Izraelskie* בכך שהופיע בימים ראשון, שלישי וחמישי. יחדיו הם יצאו לאור שש פעמים בשבוע מבלי לחרוג ממגבלות תדירות ההופעה שנקבעו לעיתונות בשפות זרות בישראל.²⁸ בישיבה של מזכירות המפלגה הפרוגרסיבית שהתקיימה ב-14 באוקטובר 1954, נטען כי שיתוף הפעולה בין העיתונים *Nowiny Izraelskie* ו-*Nowiny Poranne* כה מוצלח עד שכדאי להקים מערכת משותפת לשניהם, שבה יהיה משה גולדשטיין, מזכיר המפלגה, אחד מחברי המערכת. שיתוף הפעולה או אפילו איחוד בין העיתונים, הובהר בישיבה, יעזור במידה משמעותית להשגת שליטה מפלגתית על מדיניות האינפורמציה בעיתונות בשפות זרות בשנה שלפני הבחירות לכנסת. גולדשטיין הסביר: 'המפלגה חושבת שבשנת הבחירות יש צורך לעבוד עם עיתונים אחרים וצריך להגדיל את מידת ההשפעה של המפלגה על המערכות של אותם העיתונים'.²⁹

משהחל שיתוף הפעולה בין *Nowiny Izraelskie* ו-*Nowiny Poranne* נעשו בניהול העיתונים הללו שינויים פורמליים: גולדשטיין היה למוציא לאור 'האחראי בפני המפלגה ובשמה על העיתון',³⁰ ובפרטי המערכת (לפחות ב-*Nowiny Izraelskie*) החלו לציין 'מערכת משותפת'. לנגנס התלונן על כך ודרש להחזיר את שמו לרף הראשון של העיתון בהתאם לאישור שניתן על ידי משרד הפנים ולחווה עם בית הדפוס 'תושיה'. ההחלטות בנוגע לצוות המערכת התקבלו לרוב בישיבות מזכירות המפלגה הפרוגרסיבית. למשל,

מלחמות העולם ניהל משרד עורכי דין בלבוב והעביר אותו לוורשה ב-1932. עבר זמן קצר בוועד היהודי הכלכלי והשתתף בפעילויות חברתיות שהיו קשורות להגנה על הבירה. ב-1939 נסע לרומניה, ומשם עלה לארץ ישראל ב-1940. *Polski słownik bibliograficzny, biogram Mariana Fuksa*, 1940, pp. 102-103, 132. על סמך מסמכים המצויים בארכיון המפלגה הפרוגרסיבית הסקתי שרוזמרין היה המוציא לאור של *Nowiny Poranne* בישראל. אמ"ש, M-102-1. מזכרונות חברו, שלמה לדר, ומדברי חבר הכנסת (לא ברור במי מדובר) המצוטט במאמר, עולה כי יכולותיו וניסיונו לא נוצלו בישראל במידה ראויה: 'הוא לא מצא מקום עבודה מתאים, ולא השתמשו כהלכה בניסיונו ובכישורו הפוליטי'. *Nowiny*, 'Ku czci bł. p. dra Henryka Rosmarina', *Nowiny Poranne*, No. 29, 6.3.1955, p. 2

26 הגיליון האחרון של *Nowiny Dnia* הופיע ב-2.4.1953. הגיליון הראשון של *Nowiny Poranne* הופיע ב-19.4.1953. המספור של הגיליונות המשיך מ-*Nowiny Dnia*, והגיליון הראשון של *Nowiny Poranne* מוספר כגיליון 31.

27 *Nowiny Poranne*, No. 31, 19.4.1953, p. 1

28 אמ"ש, M-102-1.

29 פרוטוקול מזכירות המפלגה הפרוגרסיבית, 14.10.1954, אמ"ש, M-22-2. ראו גם מכתב גולדשטיין להנהלת 'תושיה', 15.3.1954, שם.

30 אמ"ש, M-102-1.

ב-14 באוקטובר 1957 הוחלט לצרף את זיידל להנהלת העיתון במקומו של גולדשטיין (לבקשתו של האחרון).³¹ באותה שנה הכניסה גבריאלה רוזמרין שינוי לאישור הפורמלי שניתן לפרסומו של העיתון וציינה את לנגנס כעורך של *Nowiny Poranne* בעת שמילא אותו תפקיד גם ב-*Nowiny Izraelskie*. מן המסמכים הרשמיים אפשר להסיק כי מי שארגן עד אז את עבודתה של המערכת, לפחות בצורה בלתי פורמלית וללא הופעת שמו באישור להוצאת העיתון, היה הנריק ריטרמן-אביר.³² שיתוף הפעולה בין שני העיתונים, *Nowiny Izraelskie* ו-*Nowiny Poranne*, היה הרחב ביותר שבכתבי העת בפולנית שיצאו לאור בישראל באותה עת. העיתונים השלימו זה את זה. בה בעת שיתפו פעולה חברי המערכת המשותפת, או מקורבים אליה, שלעתים קרובות היו גם פעילים במפלגה, עם עוד כתבי עת בשפה הפולנית שפורסמו בתדירות נמוכה יותר (כל שבוע או שבועיים). עיתונים אלה יצאו לאור לקראת הבחירות כמקור נוסף למידע ולתעמולה. בד בבד, על פי החוזים מ-1952 ו-1957, שמרה לעצמה המפלגה הפרוגרסיבית את הזכות לעבוד גם עם עיתונים אחרים בפולנית.³³

מספר קוראי *Nowiny Izraelskie* גדל בהתמדה. המפלגה הפרוגרסיבית, שזיהתה במגמת התפוצה הגדלה הזדמנות לצבירת הון פוליטי, ניסתה להשפיע על ההשקפות הפוליטיות של העיתון. למשל, מזכיר המפלגה המליץ במכתב לעורך כי יפרסם בעיתון 'חומרים' מתאימים לקווים המנחים של המפלגה ולהשקפתה הציונית. זיידל, אחד הפעילים הבולטים במפלגה (בקבוצת יצאי פולין) הדגיש: 'ב-*Nowiny* נדפסים מאמרים שונים שאיני מסכים עמם; לפעמים (הם מופיעים) פעם בשבוע, ולפעמים פעמיים'.³⁴ לעומת זאת גולדשטיין, מזכיר המפלגה, הורה לתרגם ולפרסם את מאמריו ופרשנויותיו. ככל שקרב מועד הבחירות לכנסת, עלתה גם תדירות הפרסום של מאמריו. חלק מהמאמרים נדפס מחדש בכתב העת זמנים, שיצא לאור בעברית מטעם המפלגה הפרוגרסיבית. כך פורסמו גם דבריהם של מנהיגי המפלגה, כמו למשל דבריו של יצחק ארצי בנושא הספורט בתל-אביב, אשר נדפסו ב-*Nowiny Izraelskie* בהוראת גולדשטיין. נוסף על הדפסת נאומים של פעילים מפלגתיים, ניסו בעיתון ליצור קשר עם הקוראים גם בכתיבה קלילה יותר כמו פליטונים, ראיונות או רפורטז'ות. אבל גם בסוגים אלה של כתיבה הוטמעו לעתים מסרים

31 אמ"ש, M-137-6.

32 מהמכתבים של זיידל לריטרמן ושל לנגנס לזיידל נובע ששינוי האחראי למערכת של *Nowiny Poranne* נגרם כנראה כתוצאה ממחלוקות בצוות העיתון, במיוחד עם פעילי המפלגה. זיידל דיווח על אי הבנות עם ריטרמן, ולנגנס (לאחר הפיכתו לעורך) אמר עליו: 'הוא בא רק בימי רביעי וחמישי, מעצבן את כולם, מתערב בהכול, נפגש עם אלה שתמכו בו, יוצר שנאה'. ראוי להביא בחשבון כי זיידל היה מסוכסך עם ריטרמן וכי לנגנס ירש את ריטרמן בתפקידו. בכל אופן מהתיאור האמור עולה ששיתוף הפעולה בין הגורמים המקצועיים בשני העיתונים היה פגום. מכתב זיידל לריטרמן, 14.10.1957, אמ"ש, M-137-6; מכתב לנגנס לזיידל, 15.3.1958, שם.

33 אמ"ש, M-22-2, M-102-1, M-137-1.

34 מכתב זיידל לריטרמן, 14.10.1957, אמ"ש, M-137-6.

תעמולתיים, בעיקר בתחום החברתי. אדוארד רוסטל כתב ברפורטז'ה בנושא כפר הילדים של תנועת הנוער של ציונים כלליים – כפר הנוער הציוני בירושלים – על שיחתו עם המנהל: 'ומה עם הכספים? – יש לי קשיים לא פחותים ממוסדות אחרים במדינה. אנחנו עובדים במסגרת עליית הנוער ומנהלה, משה קול, לא חוסך במאמציו למעננו. אנשים מחו"ל מתעניינים בנו, בעיקר ד"ר ישראל גולדשטיין, מנהיג יוצא מן הכלל של היהדות האמריקנית. המוסד שלנו נקרא על שמו והוא מבקר אצלנו לעתים קרובות ומתכתב עם הילדים'.³⁵

לקראת הבחירות לכנסת ב-1955 עוררה סוגיית הפרסומים המפלגתיים התרגשות. פעילות מחלקת התעמולה של המפלגה הפרוגרסיבית גברה, וכך גם השפעתה על הפרסומים שהופיעו בעיתונות בשפות זרות. המפלגה הייתה מעורבת הן במפגשים בעניינים תעמולתיים של המערכת והן בהתכנסויות בדירות פרטיות. המפלגות הפוליטיות עמדו מאחורי רוב העיתונים שיצאו לאור בשפות זרות. במפלגה הפרוגרסיבית הוקם אגף מידע, שכונה 'הסברה'.³⁶ במפגש של אגף ההסברה, שהתקיים ב-4 באוקטובר 1954, נקבעה מדיניות הפצת המידע מטעם המפלגה כדלקמן:

קודם כול עורכים 'סיעור מוחות' – דהינו קבוצת עזר שהורכבה ממומחים מפלגתיים, אידיאולוגים מפלגתיים, עיתונאים מפלגתיים, כל חברי הכנסת ואנשי סוכנות. ה'הסברה' בקרב עולים חדשים היא הנושא החשוב ביותר כרגע. נארגן אותה בכמה רמות: מפגשים כלליים, מפגשים בדירות, ניצור 'עיתון חי'. נספק חומרים לפעילים שלנו, אבל נארגן גם כנסים מפלגתיים, בעיקר מפגשים של מנהיגי המפלגה עם עולים חדשים, אחר כך נארגן כל חודשיים (עד הבחירות) כנס פעילי המפלגה העובדים ישירות או בעקיפין בעיתונאות. יהיו מפגשים עם העורכים של עיתונים שונים וגם עם מנהיגי מפלגתנו, ככל שניף שלנו יהיו מפגשים לקראת הבחירות. אנו בונים את כל הכלים: נארגן מוספים מפלגתיים לעיתונים שיכללו את עקרונותינו האידיאולוגיים וכל הזמן נשמור על הקשר עם העיתונאים שלנו אשר עובדים במעריב, ידיעות אחרונות, הארץ ודבר.³⁷

נערכו ניסיונות לשכנע את הקוראים בתחבולות, לדוגמה:

בנוגע למועד המתקרב של הבחירות לכנסת ולרשויות המוניציפליות אנו מבקשים מחברי המפלגה ומאוהדיה להשתתף בפעילות ארגונית

³⁵ 'Nazywam się Montag', *Nowiny Izraelskie*, No. 2, 6.11.1952, p. 7

³⁶ הביטוי 'תעמולה' הופיע במסמכים של המפלגה רק לעתים רחוקות. ניסו להימנע ממנו ובמקומו ננקטה המילה 'הסברה'. אמ"ש, 9-10-M.

³⁷ חוזר ששלח ב-11.10.1954 אריה בנטוב להנהלת המפלגה הפרוגרסיבית בנושא ארגון מבצע ההסברה בשנת הבחירות, בעקבות פגישת אגף ההסברה של המפלגה ב-4.10.1954, אמ"ש, 2-22-M.

והסברתית מוגברת. אין לנו, בניגוד למפלגות אחרות, אמצעים כספיים לתעמולת הבחירות, ואם היו לנו אמצעים כאלה היינו מתנגדים בכול תוקף לבזבוז כסף על תעמולה רעשנית. המפלגה הפרוגרסיבית דרשה בהתמדה להגביל את תקציבי הבחירות. עזור לנו, בהתנדבות, להפיץ את האידאולוגיה של מפלגתנו בקרב חבריך ומכיריך! אתר חברים ואוהדים למפלגה הפרוגרסיבית ומסור לנו את שמותיהם!³⁸

בהזדמנות אחרת נעשתה פנייה לשורשים ציוניים משותפים מחו"ל:

חיילים של הצבא הישראלי – חברים במפלגה הפרוגרסיבית, חברים בארגון העובד הציוני, חניכים של הנוער הציוני, בוגרי עליית הנוער והמשתתפים לנוער הציוני – אשר עד עכשיו לא יצרו קשר עם מחלקות המפלגה ולא מסרו את כתובותיהם, אנא עשו זאת מיד [...] חייל! פנה מיד למזכירות המפלגה לקבל חומר הסברתי על הבחירות המתקרבות.³⁹

יצירת קשר עם העולים החדשים ושמירה עליו הייתה המטרה העיקרית של ההסברה ושל אגף הקליטה. לשם כך הוקמו חוגים וסניפים גם במעברות, כדי לצרף עולים חדשים למפלגה או לפחות לארגן אותם שיתמכו במפלגה ובכך לקבל את קולותיהם בבחירות עתידיות. במעברות היה קל לשלוט בעולים חדשים; לא כך היה לאחר שעזבו אותן. לכן התבקשו פעילי המפלגה לערוך רשימות אנשים, משפחותיהם וקרוביהם, מפני שאין על מה לדבר: אתם הרי מבינים שללא המשך העבודה אתם – אנחנו נאבד אותם.⁴⁰ אחת הדרכים לשמר את הקשר הייתה באמצעות העיתונות בשפות זרות.

ההיבטים הפוליטיים של העברת המידע לא ביטלו את ייחודיות הפעולה באמצעות ה-*Nowiny Izraelskie*. עדיין אפשר לראותה בפרסומים הקשורים להתאחדות עולי פולין ועד להודעות פרטיות. באמצעותם הוציאו את הודעותיהם ארגון יוצאי דרוהוביץ' ובוריסלב בישראל, ארגון יוצאי פביניצה בישראל וגם חברים לשעבר באיחוד הנוער הציוני – עקיבא, בפולין. כמו ב-*Opinia* – העיתון הקודם של התאחדות יהודי פולין – כך גם באמצעות *Nowiny Izraelskie* נהגו חברי הארגונים הללו לשלוח לעצמם, לחברים קרובים או לקרובי משפחה איחולים לחגים או לאירועים חשובים בחייהם הפרטיים.

Nowiny Poranne, No. 48, 19.4.1955, p. 4 38

Nowiny Poranne, No. 93, 12.7.1955, p. 2 39

40 אמ"ש, OZ-10-9, OZ-11-9. בישיבה של ועדת הטיפול בעולה החדש של המפלגה, שהתקיימה ב-3.4.1949, יעץ אריה בנטוב: 'ועדת הקליטה צריכה לטפל בדחיפות בעולים כדי שיצטרפו למפלגה. חברינו בגופים שונים צריכים לשאוף לעבודה עם עולים. צריך לחלק אותם לעולים ממדינות שונות, כדי שיהיו מחלקות, ולשלוח אליהם אנשים מיוחדים, אשר יטפלו בעולים מכל מדינה [...] כל המפלגות מטפלות בעולים חדשים, לכן אנחנו צריכים לדרוש שבכל המחלקות של הסוכנות יעברו אנשינו.' דו"ח על פעילות אגף הקליטה של המפלגה הפרוגרסיבית, אוגוסט 1949, אמ"ש, OZ-12-7.

Nowiny Izraelskie שימש עוגן בסביבה הרב אתנית לשמירה על קשרים לא רק של שפה, אלא גם של תרבות, של מנהגים, של זהות ושל ידידות.⁴¹ בין היתר מסיבה זו עסק *Nowiny* בשואה, נושא שממנו התעלמה לעתים העיתונות העברית. אחד הקוראים כתב ל-*Nowiny Izraelskie* בנושא זה:

בנוגע למאמר 'הנושא הכאוב' בעיתונכם ב-15 בחודש הנוכחי, אני מרשה לעצמי ליידע את המערכת המכובדת ואת הקוראים של עיתונכם, כי כקורא מתמיד של היומון הארץ שלחתי ב-13 בחודש מכתב למערכת ובו כתבתי: 'בעודי קורא את עיתונכם ב-12 באפריל השנה הייתי מאד מופתע, שלא הזכרתם אף לא במילה את יום השואה ואת יום השנה העשירי למרד גטו ורשה. האם השמדה של שלישי מעמנו ומעשה הגבורה של לוחמי הגטו [הם אירועים] לא ראויים לעיתון הרציני שלכם? מצפה בקוצר רוח להבהרתכם'. עד כה לא הגיבה מערכת הארץ על מכתבי.⁴²

בטור 'קול קורא' ב-*Nowiny Poranne* התנהל דיון מעניין על הנצחת השואה ושימור הזיכרון: 'גב' מ' מריינסקה הביעה התפעלות מכך שבמסגרת תכנית פופולרית ברדיו, "20 שאלות", לא שמעה שאלות שהיו קשורות לפשעים גרמניים'. בתשובה על כך כתב מר שמעון יקירי [קורא אחר] שלדעתו המשדר של שמוליק רוזן הוא תכנית בידור ולא צריכה להיות בה תעמולה. 'האם אנחנו צריכים להכניס זיכרונות על פשעים לספרי לימוד? – שואל מר יקירי – האם צריכים להזכיר אותם בקונסרבטוריונים למוזיקה, בגני ילדים, בקורסי שחיה ומסיבות ריקודים? הבה נשאר את זה למבוגרים'.⁴³ שתי העמדות הקיצוניות של הקוראים בנוגע לזיכרון אשר הופיעו ב-*Nowiny Poranne*, יחד עם היחס הפסיבי של המימסד הישראלי לנושא השואה, מצביעים מצד אחד על צורך עצום בדיון בנושא, ומוכיחים מצד שני שבאותה תקופה דיון מסוג זה היה יכול להיות מקומי בלבד ולהתקיים בארגונים של יוצאי קהילות ובחוגים של אנשים בעלי רקע וניסיון דומה.⁴⁴ לכן הדיון ב'איך' ובשאלה אם להנציח את התנהלה בעיתונות בשפה הפולנית.

Nowiny Izraelskie, No. 25, 1.1.1953, p. 8 41

'Bolesna sprawa', *ibid*, p. 7 42

Nowiny Poranne, No. 15, 30.1.1955, p. 3 43

44 'בזכות המאמצים של ארגון יהודי ורשה בישראל התקיימה שלשום באולם בית העם בתל אביב אספה חגיגית שהוקדשה ליום הזיכרון ה-10 למרד גטו ורשה ולזכר ששת מיליוני היהודים, קורבנות הברבריות הנאצית'. 2. 'Akademia warszawiaków', *Nowiny Izraelskie*, No. 77, 24.4.1953, p. 2. מההודעות של ארגוני היהודים הפולנים אפשר להניח שדווקא במפגשים של אנשים מרקע דומה הונצח זיכרון 'הקורבנות הנרצחים מתוך קהילותינו' (ארגון יוצאי דרוהוביץ' ובוריסלב בישראל, חיפה). במודעה אחרת של אותו ארגון נכתב: 'אספת אבל להנצחת יום השנה ה-10 למותם של חברינו – קורבנות ההיטלריזם'.

שיח דומה התקיים כנראה גם בעיתונים אחרים בשפות זרות: ויכוח בין שתיקה להתנגדות לה, וניסיון להטמיע את זכר פועלם של גיבורי הגיטו באתוס הישראלי, לצד זה של הלחימה הצבאית.⁴⁵ איגודים וארגונים של יוצאי קהילות אשר לרוב הוקמו במסגרת המפלגתית, לא רק ייצגו את אלה ששרדו; הם פעלו גם למען אינטרסים פוליטיים פרטיקולריים בדיון על הזיכרון וההנצחה.⁴⁶ פעילותם של רבים מארגוני היהודים מפולין התרכזה בשנות החמישים בשרטוט תולדות הקהילות והעיירות, ובתיאור אסון המלחמה בהקשרים אלה. גם המפלגות שבמסגרותיהן הם פעלו רצו להאדיר את אתוס הלחימה והגבורה, וזה האפיל על הזיכרון האינדיבידואלי. נעשו אף ניסיונות לפרש את אתוס הלחימה בגיטו כמבוא למאבק המאוחר יותר על עצמאותה של מדינת ישראל, דווקא מפני שרבים מניצולי השואה השתתפו בו. נדמה כי מסיבה זו ניסו כמה מנהיגים של מפלגות ישראליות לייחס למפלגתם את אתוס ההתקוממות. כך, למשל, בדיון בכנסת על חוק זיכרון השואה והגבורה להנצחת זכרם של ששת מיליוני היהודים, קורבנות הנאציזם וגיבורי הלוחמה בגטאות, הכריז יעקב חזן ממפ"ם: 'מרדכי אנילביץ' שאב את כוחותיו מהחינוך לגבורה אותו קיבל בשומר הצעיר'. ואילו הרב יצחק מאיר לוין מאגודת ישראל טען: 'אין היום נביא, שהיה יכול לבטא את האסון הנוראי של העם היהודי. [...] מה שיכול להנציח את זכרם של הנרצחים אלה לא האנדרטות הממלכתיות אלא מדינת ישראל מונהגת ברוח תורה ומסורת'.⁴⁷ ניצולי שואה שרצו להנציח את הטרגדיה של ההשמדה, התנגדו לדימוי החולשה ולהאשמות שרווחו ביישוב על חוסר ההתנגדות של היהודים ועל היעדר גילויים מרטיריים בשואה, בניגוד לדימוי הישראלי החזק והאמיץ. באותה ישיבה של הכנסת, שהתקיימה ב-12 במאי 1953, הצדיק חבר הכנסת ברוך אזניה ממפא"י את התמיכה בחוק במילים הבאות: 'החוק של יד ושם הוא בעל חשיבות חינוכית עצומה והוא הכרחי מפני שהנוער הישראלי אינו מכיר כלל את היהדות האירופית. ואם הוא שמע עליה אז זה רק מהצד השלילי'.⁴⁸

העיתון *Nowiny* הרבה לעסוק בנושאים שעניינו את המפלגה הפרוגרסיבית. נדונו בו בתדירות גבוהה נושאים כלכליים, והעיתון יצא נגד השליטה המופרזת של המדינה

45 'Pamięci bohaterów i męczenników', *Nowiny Izraelskie*, No. 12-13, 12.4.1953, pp. 2-3; מחבר 'Dziedzictwo powstania w ghetcie', *ibid*; R. Auerbach, 'Bojownicy ghetta', *ibid* מאמר ב-*Nowiny Poranne* שאל: 'כיצד להנציח אותם? איך לשמור את מורשתם? באמצעות דקת דומייה וריכוז? בעזרת אנדרטות ללוחמים אלמוניים? או באמצעות הנצחת מעשיהם? או אולי הטוב ביותר, באמצעות אהבה מתמדת לחירותנו ולחיינו כאן אשר בבסיסם הריסות וגליי-עפר של גיטאות יהודיים באירופה, סבל, יאוש וכאב של אנשים שנהרגו בהם?' D. Harten, 'Jak czcić ich pamięć', *Nowiny Poranne*, No. 48, 19.4.1955, p. 2

46 צבי גיל, מובילה: מסע בזמן ובמרחב, ירושלים 2007, עמ' 296.

47 'Kneset czci pamięć bohaterów', *Nowiny Poranne*, No. 45, 19.5.1953, p. 2

48 ברד"ח על ישיבת מליאת הכנסת שהוקדשה לחוק יד ושם בלטה האכזבה מחוסר תשומת לב ראויה. כבר בפתיח של המאמר נכתב שאולם הכנסת היה ריק יחסית ושחברי הכנסת לא התעניינו בנושא. שם.

בשוק והליץ על מחסור בהשקעות. בשנים 1950-1955 רבים מן העולים מפולין היו חסרי מקצוע; מיעוטם היו בעלי מלאכה, סוחרים ופקידים. אחוז קטן מהם נמנה עם חוגי האינטליגנציה.⁴⁹ התביעה לפיתוח המשק בעזרת יוזמות קטנות באה, אם כן, מהחוג שנוקק לכך ביותר. במקביל לניסיונות לקדם פתרונות ליברליים וליוזמות פרטיות, נעשה מאמץ לקידום גם בתחום פיתוח החקלאות. באירוע הפתיחה של ה'כפר הפולני' בגדרה אמר יצחק גרינבוים: 'עבודה חקלאית של סוחר ואומן לשעבר היא ביטוי לשינויים שחלו באומה לאחר שהשיבה לעצמה את אדמתה'.⁵⁰ התיישבות והשתתפות בהקמת מושבים או קיבוצים היו נדבך מרכזי באתוס המכונן של המדינה החדשה. אך לדעתה של המנהיגות הישראלית, יהודים יוצאי פולין לא אצו להתיישב רחוק מהערים, ובמיוחד מתל-אביב. הם נחשבו ל'חומר אנושי קשה'.⁵¹ זאת אף על פי שהיה ידוע כי מפלגות השכילו לבנות גם את כוחן הפוליטי ואת מעמדן במדינה בעזרת הקיבוצים ותנועות הנוער וההתיישבות של העולים, כפי שבה בעת הסתייעו בכך חוגי ההתיישבות כדי לבסס את מעמדם בתוך המפלגות. הסטטיסטיקה של תנועת המושבים מראה כי יהודים שבאו מפולין היו במקום הרביעי במניין האוכלוסייה שהצטרפה למושבים החדשים לאחר קום המדינה. הקדימו אותם יוצאי רומניה, הונגריה ולוב.⁵² בדיון שקיים אגף הקליטה של העובד הציוני בינואר 1950, דיווח אחד החברים:

- 49 ב-1945 מנו העולים מפולין 20.7 אחוז מהאוכלוסייה היהודית בארץ ישראל. שלוש שנים מאוחר יותר, בזמן הקמת המדינה, הם מנו כבר 33.8 אחוז מהאוכלוסייה היהודית. חלקה של יהדות פולין באוכלוסייה היהודית גדל תוך פרק זמן קצר ב-13.8 אחוז. הקמתה של מדינת ישראל פתחה את שערי הארץ לעלייה בלתי מוגבלת. בשנים 1948-1951 גדלה האוכלוסייה היהודית בישראל שמוצאה בפולין בעוד 108,414 נפש. בשנים 1952-1960 באו עוד 39,618 יהודים ובשנים 1961-1971 באו לישראל 14,708 יהודים מפולין. Shevah Weiss, 'W' in: Danuta Lalak (ed.), *Dom i ojczyzna: Dylematy wielokulturowości*, Warszawa 2008, p. 28 על הנתונים הסטטיסטיים הללו ראו גם Albert Stankowski, 'Nowe spojrzenie na statystyki dotyczące emigracji Żydów z Polski po 1944 roku', in: Grzegorz Berendt, August Grabski, Albert Stankowski, *Studia z historii Żydów w Polsce po 1945 r.*, Warszawa 2000, pp. 104, 117-121 (להלן: סטנקובסקי, מבט חדש).
- 50 Edward Rostał, 'Ci nie opuszczą kraju... Wieś olim z Polski', *Nowiny Poranne*, No. 112, 1.11.1953, p. 4
- 51 תקוות גדולות נקשרו ברעיון התיישבותם של היהודים יוצאי פולין באזורים חקלאיים לא מפותחים. במכתב של אחת הקוראות אל מערכת *Opinia* אפשר למצוא עדות לקשיים הכרוכים בתהליך זה: 'בואו נהיה כנים, הדברים אינם כפי שכתב ד"ר וייס: "עולים מפולין נפעמים – למרות התסכול היום-יומי – מחשיבות תפקידם החיובי בחיי האומה". אם כך היו פני הדברים, אזי מ-12,000 העולים מפולין רבים היו מתיישבים באזורים חקלאיים ולא רק כ-350-400 אנשים, שהם כשלושה-ארבעה אחוזים מכלל העולים מפולין. אפשר לדמיין מה היו התוצאות אם כל עלייה הייתה כזאת.' *Opinia*, No. 6, 20.10.1950, p. 6
- 52 פלטיאל, המפלגה הפרוגרסיבית, עמ' 229.

למרות שנאמר כי עולים מפולין הם חומר קשה, אני הצלחתי לארגן קבוצה היוצאת לחקלאות. אני רוצה לומר משהו על הקבוצה הזאת, מפני שזה ניסיון מעניין. חבר בראון ממחלקת ההתיישבות אמר כי עתידה של מפלגתנו קשור ביציאת עולים פולניים להתיישבות. אני לא רוצה להגזים, אבל פעילויות מסוג זה ישפיעו בוודאות על היהודים הפולניים ממחנות העולים. יציאה זו של העולים להתיישבות תחזיר לנו ערכים ותאפשר להרחיב את ההשפעה על העולים מפולין ומאירופה.⁵³

Opinia ניסה להטיף להתיישבות,⁵⁴ אך לרבים מן היהודים מפולין הייתה זו רק סימנה שמעטים השתכנעו ממנה.

Nowiny Izraelskie לא התנהל תמיד על פי אמות מידה עיתונאיות בלבד, ברומה לעיתונים אחרים בשפות זרות באותם ימים. נדפסו בו קטעי מידע ומאמרים שפורסמו בעיתונים זרים או בעיתונים בעברית בלי לקבל את הסכמתם של המחברים; זאת אף על פי שבגיליון הראשון של העיתון הובטח לקוראיו:

העיתון שלנו, *Nowiny Izraelskie*, הוא גוף מידע ששואב את ידיעותיו ממקורות ראשוניים בארץ ובחו"ל, מחיי יום-יום בישראל ומחיים יהודיים בעולם הרחב, *Nowiny Izraelskie* [...] הבטיח לעצמו את שיתוף הפעולה של עיתונאים ופובליציסטים בולטים בקרב יהודים-פולנים בישראל. גם עמודי העיתונות העברית וכתבים רבים בארץ ובעולם מספקים ל-*Nowiny Izraelskie* את החדשות המעודכנות ביותר.⁵⁵

במענה למאמר ביקורת על העיתונות בשפות זרות שכתב דוד גלעד במעריב,⁵⁶ כתב לנגנס: 'המערכת שלנו משתמשת במידע מסוכנויות מכל העולם, שעמן עובדים גם העיתונים הגדולים ביותר בארץ'.⁵⁷ אף על פי כן קיבלה המערכת של *Nowiny Poranne* מכתב מסוכנות הידיעות הישראלית, שבו נטען: 'ברצוני ליידע, שעיתון *Nowiny* הוא העיתון היחיד שאין לו קשר איתנו, אך כל הזמן מודפסים בו ידיעות שלנו בלי לציין את מקורן'.⁵⁸ עזריאל קרליבך, עורכו של מעריב, העלה עוד קודם לכן את נושא האתיקה של עיתונאים שכותבים לעיתונות בשפות זרות.⁵⁹ גלעדי חזר במאמרו '104 עתונים מפיצים לעזי ישראל'

53 פרטוקול אגף הקליטה של העובד הציוני, 8-31.1.1950, אמ"ש, OZ-9-11.

54 'Opinia poraz [sic!] trzeci', *Opinia*, No. 2, 20.9.1950, p. 6

55 'Do czytelników', *Nowiny Izraelskie*, No. 1, 6.11.1952, p. 9

56 דוד גלעד, '104 עתונים מפיצים לעזי ישראל', מעריב, 1.1.1954, עמ' 6 (להלן: גלעד, 104 עתונים).

57 מכתב לנגנס למערכת מעריב, עם העתקים לגולדשטיין, זיידל ועזריאל קרליבך, 3.1.1954, אמ"ש,

M-102-1 (להלן: מכתב לנגנס).

58 מכתב Israeli News Agency למשה גולדשטיין, 7.4.1953, אמ"ש, M-102-1.

59 המאמר הביקורתי של עזריאל קרליבך מתחיל כך: 'מאמר זה אינו רגיל. עם כל הציניות עלי להודות, שכבר שנים שלא כתבתי מאמר דומה [...]. הוא חוצה את הגבולות של מאמר רגיל ולכן יקרה לו דבר

על כמה מהטיעונים של קרליבך, ולמעשה ביטא את הדעה שאין זה חיוני להוציא לאור סוג כזה של עיתונות לתהליך הכשרת העולים לחיים בישראל. גלעדי, שחסר רק על העיתון ההונגרי *Új Kelet* (המזרח החדש) אשר בו פרסם גם הוא עצמו מאמרים, ביקר את תוכני העיתונים בשפות זרות, את תפקידם ואת השפעתם השלילית על גיבושה של החברה הישראלית. לדעתו, רמתם של העיתונים האלה לא קירבה את העולים אל המדינה. עולים שהיו מנותקים ממידע רציני ומרוכזים בבעיות קיומיות הרשו לעצמם לבקר את המדינה בחריפות בעודם יוצרים 'גטאות של מאוכזבים דוברי שפות אחרות'.⁶⁰ חוסר הידיעה של העולים החדשים נוצל למטרותיהן של המפלגות הפוליטיות, אשר השתמשו בעיתונים אלה כבאמצעי תעמולה ביתר חופשיות, וכנראה בהצלחה. התערבות מפלגתית בעיתונות הייתה תופעה נפוצה ואופיינית בישראל הצעירה.⁶¹ למרות זאת הובטח בגיליון האלף של *Nowiny Poranne*: 'אנו עושים את כל המאמצים כדי שאנשים שעדיין לא יודעים עברית יקבלו מידע כמו "ותיקים" על כל מה שקורה בארץ, ידעו על כל המעשים וההישגים, יכירו דילמות אקטואליות ושאיפות, יתמצאו בזרמי מחשבה ותנועות חברתיות, ויזרמו עם שטף החיים הרוחניים של ישראל'.⁶² גלעדי לא חסך במילים חריפות כנגד *Nowiny Poranne* והשווה את שיתוף הפעולה בין העיתון לבין המפלגה הפרוגרסיבית והציונים הכלליים לדימוי התנ"כי של 'וגר זאב עם כבש'.⁶³ אלא שבתנ"ך המגורים יחדיו של אותן חיות בתקופה המשיחית סימלו שלום, ואילו נוכחותן של המפלגות הנזכרות ב-*Nowiny Poranne* התבטאה בוויכוחים ובמריבות. לנגנס, אגב פולמוס עם מאמרו של גלעדי, הזכיר את שיתוף הפעולה עם הציונים הכלליים כהוכחה להתנהלותו הציונית של העיתון.

בלתי יאומן – הוא לא ייגנב. לרוב זה מה שקורה: ניגש לו אדון – או לפעמים חצי תריסר של טיפוסים כמוהו לקיוסק, מוציא כמה גרושים, קונה עיתון, מכניס אותו לכיס ונהיה מרוצה. יש לו כבר על מה לעבוד וממה לחיות עד סוף השבוע. אתם בוודאי תשאלו: איך אפשר להתפרנס מרב איפכא מסתברא. בינינו: גם אני לא יודע, אבל ה"טיפוס" הוא כן יודע. הוא לוקח מספריים, גוזר "אותי" מהעיתון, מתרגם אותי לפולנית או לשפה אחרת, מדפיס ומוכר, בלי לדאוג שאותו דבר יעשה על ידי סמרטוט פולני המתחרה. גם הוא יגנוב את אותו המאמר וגם הוא ימכור אותו וישאיר לקוראים להחליט מיהו הגנב הטוב ביותר'. *Opinia*, No. 22, 9.2.1951, p. 3, 'Reb Ipcha Mistabra', ההדגשה שלי.

60 גלעדי, 104 עתונים.

61 הכפפת העיתונות למפלגות פוליטיות נעשתה בדרכים שונות. מפלגות בולטות בזירה הפוליטית הוציאו עיתונים משלהן ובה בעת השתלטו על עיתונים אחרים בבעלות פרטית באמצעות קניית מניות או בעריכת חוזה לא רשמי עם העורך. בחוזה הובטחו רווח כספי ותמיכה באמצעות פרסומות בתמורה להימנעות מפרסום רשימות שיפגעו באינטרס המפלגתי. המטרה הייתה, כפי שטען בצורה ציורית אחד הפעילים העוסקים בעיתונות מפלגתית, 'להכניס רגל', להפגין נוכחות. לכאורה שמות לא מפלגתיים עוררו יותר אמון והעניקו אשליה של תמיכה באינטרס של הקורא. מהסכמים מעין אלה הרוויחו גם על העיתון וגם המפלגה. מודל זה של השתלטות על עיתונות בשפות זרות אומץ קודם כול על ידי המפלגה הדומיננטית – מפא"י. מפלגות אחרות, כמו המפלגה הפרוגרסיבית, הסתמכו על פעילות חבריהם ותמכו ביוזמותיהם הפרסומיות.

62 'Nasz jublieusz', *Nowiny Poranne*, No. 1000, 1.4.1956, p. 2

63 גלעדי, 104 עתונים.

במכתב לעורך מעריב, קרליבך, טען לנגנס שאין להשוות את *Nowiny* לעיתונים אחרים בשפות זרות, שהיו כושלים למדי. הוא כתב: 'אי אפשר לשים את כל העיתונים בשפות זרות בסיר צ'ולנט אחד'.⁶⁴

ייסוד עיתונים בשפות זרות בישראל בידי ציונים אשר עוד בחו"ל הזדהו עם אתוס הקמתה של מדינה יהודית ועם תחיית השפה העברית, יצר דיסוננס רעיוני. מאמרו של גלעדי היה מהלך נוסף בוויכוח מתמשך: מהי העיתונות בשפות זרות בישראל ואת מה היא משרתת – את ההתבוללות או את חיזוק השוני האתני-תרבותי של העדות בארץ? השאלה שהופנתה למפיצים של *Nowiny* הייתה עקרונית ולא נוחה במיוחד, מפני שהעיתון הוקם בידי ציונים אשר הבינו שהשפה העברית ממלאת תפקיד אינטגרטיבי חשוב במדינת ישראל ליהודים שבאו ממדינות שונות וחפצו בגיבוש זהות משותפת. הם ידעו שבעודם מקימים כתב עת בפולנית הם משתתפים, גם אם באופן זמני, בחלוקת המדינה לקהילות שונות ולשבטים לשוניים. מסיבה זו, כנראה, רבים מפעילי המפלגה הפרוגרסיבית בשנים הראשונות לקיומה של ישראל לא תמכו בהוצאת עיתונים בשפות זרות. לפני הבחירות המוניציפליות ב-1950 כתב אחד הפעילים במפלגה, א' אייזנברג, לאריה בנטוב, שהיה אחראי להסברה:

בחודשים האחרונים המחלקה שלנו הוציאה שמונה עלונים: שישה בידיש, אחד בצרפתית ואחד בכולגרית. בתוכם היה מידע והסברה [...]. לצערנו חלק מהפעילים שלנו לא חושבים שהיה זה דבר חשוב – הם לא עונים לבקשותינו, לא שולחים לנו את המאמרים שלהם וגם לא כתובותיהם שנוכל לשלוח להם את העלונים. אנחנו כבר לא יכולים להסתדר עם חוסר אכפתיות זה.⁶⁵

אף על פי שהעיתונות בשפות זרות דגלה בדרך כלל בחינוך ציוני, בנטישת תרבות התפוצות, בקבלת הדגמים התרבותיים של מדינת ישראל, ומעל לכול באימוץ השפה העברית, האשמותיו של גלעדי כי המוציאים לאור של *Nowiny* עוסקים בפעילות אנטי-ציונית המנוגדת לאינטרסים הקיומיים של המדינה, הניעו את לנגנס, שהיה פעיל לשעבר באיחוד, להתנצח עמו ברטוריקה מושחזת: 'האם גלעדי חושב שעל מנת להיות פטריוטים בעבר או בעתיד אנו זקוקים לאישורו? יש לו אומץ למדוד את הפטריוטיזם שלנו?'⁶⁶ בה בעת אין להמעיט בתוקף הנימוק להצדקת הוצאתו לאור של *Nowiny* *Poranne*, שאותו הציג לרגל גיליון האלף של העיתון יוחנן בדר, יוצא פולין וחבר כנסת בתנועת חרות:

64 מכתב לנגנס.

65 מכתב א' אייזנברג שנמסר ב-29.6.1950 לאריה בנטוב, אמ"ש, OZ-8-12.

66 מכתב לנגנס.

בדצמבר 1943 כאשר הרכבת מסואץ הביאה אותי לעתלית, לא ידעתי לקרוא מילה אחת בעברית או לבנות משפט. מכל האתגרים שעמם התמודדתי ומכל הלימודים שלמדתי, זה היה הכי קשה [...]. ולכן, מכיוון שחובה זו כה קשה ומכיוון שצריך לא רק מאמץ אלא גם זמן כדי להתגבר על הקשיים, ומכיוון שרבים מאתנו לא יספיקו אף פעם להתגבר על קשיים אלה ומפני שאף אחד מאתנו לא יכול לוותר על קריאה, מידע, מחשבה וקשר עם ענייני החברה, האומה והמדינה – יש צורך ב-*Nowiny Izraelskie* לעוד זמן רב, אולי עוד כמה אלפי גיליונות.⁶⁷

'כדומה לכתב העת הקודם, *Opinia*, עיתונות מתפרסמת עבור אנשים בעלי חוויות משותפות, שאותם המנהיגים המקומיים אינם מבינים והיה צורך לעזור להם בהסתגלות לחברה החדשה', אמר לימים יוהנס.⁶⁸ בדר, בהתייחסו לניצולי שואה, הדגיש גם את חשיבות קורות החיים בהסתגלות לתנאים ישראלים: 'הם אף פעם לא יהיו צברים אמיתיים, שלמים ונטולי דאגות, שמרגישים באופן מוחשי שיש להם מדינה משלהם, בית משלהם, תרבות משלהם ושפה. עבור הצברים אלה הם דברים כה מובנים מאליהם, עד שהם אינם יודעים ומבינים כמה זה משונה, כמה זה משמח ואיזה מזל נפל בחלקם'.⁶⁹ מצד אחד הוא שלל את אשלייתיהם של ניצולי שואה רבים ושל מי שחשבו כי נטישת התפוצות, ויתור על השפה של ארץ מולדתם, עברות (שכולל שינוי שם המשפחה) והדחקה קולקטיבית של זיכרונות הם הדרך היחידה לקליטה בחברה ישראלית.⁷⁰ מצד שני הוא ציין את הערכים

Johanan Bader, '1000 numerów: i więcej', *Nowiny Poranne*, No. 1000, 1.4.1956, p. 3 67
(להלן: בדר, 1,000 גיליונות).

שיחות עם דב יוהנס. 68

בדר, 1,000 גיליונות. 69

70 ניצולי השואה הואשמו בפסיביות ובהוסר אומץ, והוטל ספק ביכולתם לסייע בהקמת המדינה. נטישת התפוצות ותהליך עברות השמות (כולל שינוי שמות המשפחה) יחד עם האקטיביות הציבורית שגילו, סייעו לניצולים להיחלץ מסטיגמות ולהחזיר לעצמם את תחושת הערך העצמי. צבי גיל תיאר את בואו לארץ: 'אח"מים לא חיכו לנו בנמל חיפה. רק כמה עסקני מפלגות, עטים לספח לעצמם את העולים שהוקצו למפלגה. [...] יש לי בית, שבו מתכנסים לעת חושך [...] את שמות המשפחה שינינו מגלוד לגיל [...]. אימצנו "ר" גרונית צברית [...]. כל זה לא קרה בתהליך איטי וממושך, אלא בקפיצת הדרך'. בתוך: בלה גוטמן, חנה יבלונקה ואבנר שלו (עורכים), **אנחנו פה: ניצולי השואה במדינת ישראל**, ירושלים 2008, עמ' 158. מאיר אלדר סיפר: 'המספר שקעקעו לי על הזרוע, 174137, מזמן לא מצא חן בעיני ורציתי להיפטר ממנו. [...] הלכתי לקופת חולים וביקשתי ניתוח להוצאת המספר. כולם הסתכלו עלי כמו על מושגע. לפני הניתוח הרופאים שאלו אותי כמה פעמים, אם אני באמת רוצה לעקור את המספר. "אתה צריך להיות גאה שהתגברת על מחנות הנאצים וזאת ההוכחה". העבודה שלהם הייתה קלה. המספר שלי אמנם היה ארוך, אבל הספרות היו נמוכות וצפופות. פיסת העור עם המספר נעקרה, החתך נתפר – וזהו. שאלו אותי: "אולי אתה רוצה לשמור את פיסת העור עם המספר?" ענית: "לזרוק לאשפה!" יש לי מספיק "זיכרונות" מהגרמנים – אני צריך עוד חתיכות עור מגופי?!", שם, עמ' 157; ישראל גוטמן ועדינה דרקסלר (עורכים), **שארית הפליטה, 1944–1948: השיקום והמאבק הפוליטי**, ירושלים 1985, p. 7, *Nowiny Poranne*, No. 1000, 1.4.1956, M. Mariańska, 'Żywe Archiwum',

שנשאבו מהתפוצות, ובעודו משמר את המורשת הרוחנית של התפוצות, הגן על הזיכרון האינדיבידואלי של העולים החדשים ותבע לא להעלימו.⁷¹ באותם ימים הייתה זו עמדה נדירה כלפי הזיכרון של הניצולים. בשם הזיכרון הזה דרש בדר שהמפקחים הנלחמים ב'שוק השחור' יעניקו יחס מיוחד ליהודים שבאים לישראל מפולין, ובישיבת מליאת הכנסת טען:

חופש העלייה אינו רק שערים פתוחים. חופש עליה הוא עידוד לעולים, התנגדות לכל מעשה שיכול להפחידם. ולבי כואב מאד שהדבר נוגע לאותה עדה יהודית שאני חלק ממנה, חלק שרק במקרה ניצל מהחורבן – יהודי פולין, האומללים בני האומללים. [...] הם איבדו משפחות, רכוש ושמחת חיים, והם מביאים אתם שיירים [...]. וכאן במולדת הם נתקבלו באופן שלא ידעוהו כל ימי סבלם [...]. המשטר שלנו קיבל את פניהם בצורה שלא ידעו אותה, אם כי כבר ידעו משטרים שונים.⁷²

על כך השיב לו ראש הממשלה, דוד בן-גוריון: 'גם אני, כמר בדר, הנני יוצא העדה של יהודי פולין, ועולי פולין, ככל העולים היהודים, קרובים ללבי'.⁷³ בכך הוא ביקש להפגין שכל אחד יכול לטעון לייצוג הצרכים של יהודי פולין. נדמה שזה היה ההבדל בין העיתונות הציונית של המפלגה הפרוגרסיבית, שדגלה בפתרונות ליברליים בתחומים שונים של חיי החברה, לבין מפא"י שהתבססה על עולים ותיקים בעלי גישה קולקטיביסטית שכפו דגמים התנהגותיים קבוצתיים בכלל וגם בעניין הזיכרון. דגמים מעין אלה לא היו קיימים במחנה הליברלי. לכן אפשר למצוא בעיתונות התקופה דיונים על עתידם של יהודי פולין ששרדו את מלחמת העולם השנייה יותר מעל דפי *Nowiny* מאשר בעיתונים של מפא"י כמו *Fakty* (עובדות) ובהמשך *Nowiny Kurier* (מבשר חדשות).

אף על פי שבהקדמה למכתבו טען לנגנס כי 'הנני מסכים עם גלעדי, שמספר כה רב של שפות אינו יכול לעזור לאסימילציה רוחנית', הוא גרס כי 'עיתון בשפה זרה, הכתוב ברמה

71 'כתבתי: היה יכול להיות טוב לשכוח. אך למרות הכול שאבנו משהו מהחוג הזה, מאותן כיתות בבתי ספר, מאותם ספרים. אי אפשר לוותר על זה [...] כל מה שלמדנו שם ומה שהבאנו איתנו זה מבחינה כמונית תרומה משמעותית מאוד בבניית הכלכלה, טכניקה וייצור בארץ ברמה גבוהה. ואולי עוד יותר חשובים הם הערכים הרעיוניים שהבאנו עמנו. אהבת חופש, אי-תלות ועצמאות, ורצון איתן שמוליך תנועת מרד, התנגדות, לחימה מחתרית; ושלא נרתעה מדיכוי, מכלא, מהקרבת החיים ומגדרום. זו היא האווירה והמסורת שבה גדלנו בפולין [...]. הייתה תקופה שבה הינו מקבלים בסתר נשק פולני; היה זמן שלמדנו במחתרת ממדריכים, מגנרלים ומאלופי משנה פולנים; אך יותר למדנו מההיסטוריה הפולנית איך להילחם בעיקשות – כשלאורה אין שום סיכוי – כנגד כוחו המכריע של הכובש ובמחשבה, שמבחינת רבות התלמידים עלו על המורים ההם'. בדר, 1,000 גליונות.

72 דברי הכנסת, 1.11.1950, כרך 7, עמ' 156.

73 שם. בהזדמנויות אחרות טען בן-גוריון כי נולד ברוסיה. בהייררכיה החברתית נמצאו העולים מרוסיה במקום גבוה יותר מאשר העולים מפולין, ולכן יש לראות את הצהרתו במקרה הנוכחי כמיועדת לצורכי פולמוס במליאת הכנסת.

גבוהה, הקשור לצינונות ולעם שלנו, עוזר בקליטת העולים החדשים.⁷⁴ ואולם בתכתובת הפנימית של חברי מערכת *Nowiny* עם פטרוניהם הפוליטיים ניכר כי סוגיית רמתו של העיתון עוררה בם דאגה. מסיבה זו הציע גולדשטיין לתרגם מאמרים עבריים לשפה הפולנית. הוא פקפק ביכולתם של העיתונים בשפות זרות לממש את המשימה הצינונית. לדעתו, מספרם הגדל של עיתונים האלה סותר את השגת היעד הזה. חסרה בעיתונים אלה התייחסות לספרות עברית ולחיים התרבותיים המתנהלים מחוץ לקבוצה הלשונית שאליה השתייכו קוראיהם. עיתונים אלה לא ניסו לעורר התעניינות בחיים בישראל ולכן רמתם ותוכנם לא תרמו לשילוב העולים בשורות החברה הישראלית, אלא העמיקו את הפער ביניהם.⁷⁵ ייתכן שהעיתונים בשפות זרות, גם בפולנית, היו אטרקטיביים פחות בגלל הגורם הפוליטי. המוציא לאור, דהיינו המפלגה, לא עודד את הקוראים לדיון או לפולמוס, ולא שאף לעורר את סקרנותם הפוליטית. מאמרים שנרפסו לאחר שצלחו את מכשולי הצנזורה המפלגתית או זו העצמית של פעילי המפלגה, שהיו גם חברים במערכת, הציגו תוכן שאינו מזיק למפלגה. למרות ההבטחות של המוציאים לאור כי השימוש בשפה זרה נועד להעברת תכנים ישראלים ביסודם, מי שהסתמכו רק על קריאה בשפה זרה נדחקו בפועל אל שולי החברה הישראלית. לכן חלק גדול מהקוראים שאף ללמוד עברית בהקדם האפשרי, לנטוש את שורות הקוראים בשפות זרות ולהצטרף לרוב דובר העברית.

מסיבות אלה העיתונות בשפות הזרות, קל וחומר בפולנית, התקשתה לשמור על קהל קוראיה. המוביליות של קהל הקוראים השפיעה על מצבה הכספי וידה של העיתונות המפלגתית המסובסדת הייתה על העליונה, מה שהתבטא הן בתוכנה והן בפרופיל שלה. אותה תקופה לא נעשו מחקרים דקדקניים על פרופיל הקוראים, אך אפשר להניח שהיו אלה אנשים שעבדו מעט, רבים מהם נשים,⁷⁶ מבוגרים (אשר התקשו ללמוד עברית)⁷⁷ ואנשים שקראו להנאתם או מסיבות חברתיות וסנטימנטליות, וציפו למצוא ב-*Nowiny Poranne* ידיעות שהיה סיכוי קלוש שיופיעו בעיתונים עבריים, כגון מידע על המתרחש בחוגי היהודים הפולנים בישראל.⁷⁸ נדמה שנעשה ניסיון להוסיף אלמנט שערורייתי לתפקידו של *Nowiny* כמעצב דעת הקהל. אלמנטים של העיתונות הסנסציונית הופיעו בעיקר במדור שהופנה לנשים. גם *Nowiny* ניסה להגיע לחוג רחב יותר של קוראים בדרך הזאת, האופיינית לעיתונות הסנסציונית. כבר בגיליון הראשון ניתנה הדעת על מצב העיתונות הפולנית. על מנת למלא את החלל הריק היה על העיתון, לדעתו של גלעדי, 'למכור גם

74 מכתב לנגנס.

75 מכתב גולדשטיין לנגנס, 11.12.1953, אמ"ש, M-102-1.

76 עם הזמן גדל מספר הכתבות שנועדו רק לנשים, עד שלבסוף הוקדש לכך מדור שלם.

77 T. Hatalgi, 'Jedność narodowa a język krajów pochodzenia', *Nowiny Poranne*, No. 1000, 1.4.1956, p. 4

78 בעיתון התמידו לדווח על העלייה מפולין, ועל הנסיבות הפוליטיות שאפשרו את המשך העלייה או בלמו אותה.

בפתינונו הממותק שהוא מגיש לקוראיו ולמתפתים לו: "מולין רוז", "דזירה", "אמבר".⁷⁹ העיתון התגונן מפני איבוד קוראים בעזרת אמצעים זולים כגון סיפורים סנסציוניים וסדרות נוסח 'אישה-מרגלת': סיפור סנסציוני מהמלחמה האחרונה, 'חיייה הכפולים של סברניה' או 'אישה בציפורני הרחוב' וכו'.⁸⁰

מצב העיתונות בפולנית השתנה עם העלייה הגדולה של היהודים מפולין בשנים 1955-1960. לחוג דוברי הפולנית, שוק הקוראים וגם חוג העיתונאים שכתבו בפולנית, הצטרפו 42,569 קוראים פוטנציאליים.⁸¹ לארץ עלו מי שלא הצליחו לעזוב את פולין מוקדם יותר, כאלה שעברו במוסדות מפלגתיים או מדיניים, חיילים משוחררים מהצבא הפולני, שוטרים לשעבר, נושאי משרות במערכת הביטחון ועובדי המנגנון הכלכלי. בקבוצה זו אפשר להבחין בנציגות מכובדת של בעלי מקצועות חופשיים ואינטליגנציה, דהיינו בעלי השכלה גבוהה.⁸² *Nowiny Izraelskie* דיווח: "סוף-סוף הגענו הביתה", חזר פעמים מספר ברונו גליק, כימאי בן 37 שהגיע אתמול עם משפחתו מפולין. אשתו, עיתונאית שעבדה במשך חמש שנים ככתבת הרדיו בוורשה, משתוקקת להמשיך את עבודתה העיתונאית ומדגישה שקיבלה הכשרה מצוינת בתחום התעמולה.⁸³ במשטר המפלגתי ששרר אז בישראל הכשרה בתחום התעמולה הייתה יתרון; למרות זאת החוג העיתונאי, ובמיוחד חוג דוברי הפולנית בתוכו, התייחס בביקורתיות אל בעלי הכשרה מסוג זה.

מספרם של העולים החדשים דרבן גם מפלגות אחרות, שתעמולתן לא הופנתה עד כה לדוברי פולנית, להקים עיתונים מתחרים ל-*Nowiny*. משה קיטרון, ראש המחלקה לעיתונות לועזית במפא"י, שיזם את הופעת הביטאון *Kurier* מטעמה של מפלגתו, כתב על *Nowiny*: 'העתון – אשר רוב הקוראים הפולנים מתאוננים מר על רמתו הנמוכה, שיבושי הלשון והופעה בלתי מספקת – לא ישופר כראוי ולא "יכבוש" את העלייה הפולנית'.⁸⁴ ואכן, ב־1957 הכיל *Nowiny* בימי חול רק ארבעה עמודים; העמוד האחרון הוקדש למודעות ולפרסומות.

Nowiny נוסד כמענה לצורכי הקוראים אשר עלו מפולין בתחילת שנות החמישים של המאה העשרים. הייתה זו קבוצה שונה בהרכבה המקצועי ובהשכלתה מזו של העולים שהגיעו במחצית השנייה של אותו עשור. הקבוצה השנייה יצרה שכבה חדשה של קוראים. מבחינה כמותית *Nowiny* יכול היה לספק בקלות גם את הצרכים של הגורם החדש בשוק

79 גלעדי, 104 עתונים.

80 *Nowiny Izraelskie*, No. 44, 16.2.1953, p. 1

81 סטנקובסקי, מבט חדש, עמ' 126-125, 131.

82 לפי הניתוח של אלברט סטנקובסקי של הפרופיל המקצועי של המהגרים מפולין לישראל בשנים 1955-1956, הייתה קבוצה גדולה של עובדי אגודות שיתופיות (ארבעים אחוז), אנשי רוח ואינטליגנציה (שלושים אחוז), יזמים פרטיים ובעלי מלאכה (15 אחוז), פועלים במפעלים (עשרה אחוזים) ועובדי מסחר (חמישה אחוזים). סטנקובסקי, מבט חדש, עמ' 122.

83 'Młodzi fachowcy przybyli z Polski', *Nowiny Izraelskie*, No. 37, 24.3.1955, p. 2

84 מכתב משה קיטרון לגיורא יוספטל, 1.1.1958, ארכיון מפלגת העבודה (להלן: א"מ"ע), 8-1957-1949-2.

צרכני העיתונות בפולנית. האתגר היה להתאים את העיתון לדרישות הקוראים החדשים. מאמץ זה היה נחוץ גם מפני שבזכות קליטה לשונית מוצלחת פחת מספר קוראי העיתון בגל העלייה קודמת. בקצב השינויים במערכת הפוליטית הישראלית, שבה השתתפו גם העולים החדשים, נדרשה התאמה של כלים פוליטיים לזהות, לפרופיל מקצועי ולדרישות של כל קבוצה אתנית בנפרד. אי שימוש בכלים מתאימים העמיד את המפלגות השונות בסיכון של אובדן קולות פוטנציאליים. מפא"י החליטה לנצל את נקודת התורפה של *Nowiny* והקימה את *Kurier*. נוסף על כך, המפלגה קיוותה שסכסוכים פנימיים בתוך מערכת *Nowiny* ואי עקיבות רעיונית – בעיתון כתבו גם אנשי הציונים הכלליים וגם חברים במפלגה הפרוגרסיבית – יהיו מכשול נוסף שימנע תחרות עם *Kurier*.⁸⁵

המפלגה הפרוגרסיבית, שהייתה בעלת ברית קבועה של מפא"י בשנים 1949–1959,⁸⁶ השתתפה ב"*Nowiny* מאז ראשית צאתו לאור ב־1952. היא התנגדה למתן אישור להוצאת עיתון חדש מטעמה של מפא"י בשפה הפולנית. בדצמבר 1957 שלח ארצי, מזכיר המפלגה הפרוגרסיבית, מכתב לגיורא יוספטל שמילא אותו תפקיד במפא"י, ובו כתב:

ידוע לך בודאי כי בשעתו התנהל מו"מ בנדון [...] והוא נפסק. בינתיים נמצאים היום שני הרשיונות בידנינו [להוצאת עיתון בשפה הפולנית] וכן יש לנו כוח הכרעה כמעט מוחלט במערכת. לאור מצב חדש זה אני רואה מקום לחידוש המו"מ בינינו, כדי למצוא הסדר שימנע הוצאת עתון נוסף. אין לי כל ספק כי השרשת עתון פולני נוסף יתקל בקשיים גדולים. הוא יצטרך להביא לידי מאבק בלתי רצוי לכל העתונים וממילא יביא לידי נקיטת קו אנטי מפא"י בולט של העתון [הקיים בפולנית]. התחרות בשטח זה תיאלץ אותנו לשקול גם יוזמה עצמאית בשטח העתונות הרומנית והצרפתית. [...] אני מציע איפוא, כי נקיים בהקדם שיחה כדי לשקול יחד אם הסכם של שיתוף פעולה שיספק את שני הצדדים אינו רצוי [יותר] מאשר מאבק לאורך כל הקו בשטח העתונות הלועזית.⁸⁷

יוספטל, שניסה להרגיע את הרוחות ולמנוע מהוויכוח בנושא העיתונים לגלוש למאבק בין המפלגה הפרוגרסיבית למפא"י, ענה: 'אינני רואה כל סיבה לכך שהעתון החדש יתחיל את חייו במלחמה נגד מפלגתכם. [...] אמנם תהיה התחרות בין שני העתונים אך

85 ש.ם.

86 המפלגה הפרוגרסיבית דגלה בכלכלה ליברלית, ביחס סובלני כלפי האיגודים המקצועיים ופנתה לתעשיינים ולאינטליגנציה. היא נחשבה לשותפה מתאימה למפא"י, גם אם לא הייתה גדולה דיה להשגת רוב בכנסת.

87 מכתב יצחק ארצי לגיורא יוספטל, 31.12.1957, אמ"ש, M-102-1; מכתב משה קיטרון לגיורא יוספטל, 17.3.1958 (דו"ח של משה קיטרון על פעילותו בראשות המחלקה לעיתונות לועזית במפא"י בחדשים 1957-1958, 10.11.1957-17.3.1958, שהוגש למזכיר מפא"י, חברי ועדת העיתונות והנהלת 'פרסומים'), אמ"ע, 1958-1959-949-2 (להלן: דו"ח קיטרון).

מחובתנו ומחובתכם לראוג לכך, שהתחרות תצומצם לתחומים עתונאיים בלבד.⁸⁸ בשורה התחתונה, תשובה זו בישרה תחרות עיתונאית ולא פוליטית, הוצאת עיתונים באותו שטח לינגוויסטי בלי פיקוח ושיפוט הדרי. מבחינה פוליטית התייחסו ב-*Kurier* בהבנה אל בעלת הברית.⁸⁹ למרות זאת הוסיף יוספטל: 'אנו מתקרבים – ללא קשר עם המשבר הנוכחי – לתקופת בחירות שבה האינטרסים הצודקים או הבלתי צודקים של כל צד עלולים לעמוד ואף יעמדו בסתירה. החברים העולים, יוצאי פולין, המצטרפים למפלגה שלנו תובעים – ובצדק – במה נאותה'.⁹⁰

כמובן, מוציאי *Kurier* חשבו לא רק על דו קיום עם העיתונות של בעלת הברית, אלא קיוו ש-*Nowiny* לא יצליח לעמוד בתחרות ויחדל להופיע.⁹¹ אחד המאמרים שפורסמו בעיתון בשפה הפולנית, *Echo Tygodnia* (הד השבוע), חשף את המתרחש מאחורי הקלעים של התחרות בין העיתונים. במענה ראשוני להופעת *Kurier*, הגדיל *Nowiny Poranne* בשנת 1958 את מספר העמודים בעיתון. התגובה האירונית ב-*Echo Tygodnia* הייתה: 'הקורא אכן קיבל כמות כפולה של נייר שאי-אפשר לזלזל בה במשק בית. לעומת זאת מספר סימני דפוס גדל רק בחמישים אחוז. מה הפלא, עיתון זה לא לחם. אף אחד לא משגיח על משקלו, אף אחד אינו בודק כמה מים נוספו בזמן האפייה'.⁹² לעומת זאת כתב לנגס במכתבו לזיידל: '*Kurier* נמכר חלש בהשוואה ל- 1:8 *Nowiny*. אנחנו מוכרים פי שמונה יותר. העיתון שלנו טוב – כולם אומרים כך ואני מרוצה מאוד ממחמאות אלה כי עכשיו אני שולט בעיתון'. אם לשוב להערכה שהופיעה ב-*Echo Tygodnia*, *Kurier* זכה בהצלחה מסחררת רק בגיליון הראשון. קוראים קנו אותו מתוך סקרנות, 'נדו בראשיהם כאות הכרה, התפארו ממאמרים רציניים וממצים, ו... חזרו ל-*Nowiny*'.⁹³ במחלקה לעיתונות לועזית של מפא"י העריכו כי *Nowiny* נהנה מפופולריות בקרב העולים הוותיקים בעוד *Kurier* נקרא בעיקר בידי העולים שהגיעו לאחר שנת 1956.⁹⁴ כתוצאה מהתחרות הידרדר מעמדם של שני העיתונים. *Nowiny* דילל את המשאבים הכספיים של המפלגה עד תום ר-*Kurier* חיסל את סבלנות פטרונו הפוליטי. ב-1958 התנהל משא ומתן שהסתיים באיחוד שני העיתונים תחת השם: *Nowiny i Kurier*. קליטה לשונית מוצלחת יחד עם ירידה במספרם של העולים החדשים מפולין, צמצמו את מרחב הפעילות של העיתונות בפולנית ושינו את השוק – המוציאים לאור של העיתונים בשפה הפולנית הצטרפו אל בעלי הרישיון לפרסום, והמפלגות הצטרפו לבריתות הפוליטיות

88 מכתב גיורא יוספטל ליצחק ארצי, 6.1.1958, אמ"ע, 8-1957-949-2 (להלן: מכתב יוספטל); אמ"ש, M-102-1; דו"ח קיטרון.
89 ראו המקורות בהערה קודמת.
90 מכתב יוספטל.
91 אמ"ש, M-102-1; דו"ח קיטרון.
92 *Echo Tygodnia*, No. 43, 22.10.1958, p. 5
93 שם.
94 דו"ח קיטרון.

וערכו פשרות כלכליות. בשל המספר המוגבל של הקוראים והציפייה להצלחה רבה יותר של היומן החדש, החוזה החדש חייב את כל הצדדים המוציאים עיתונים בפולנית, והקשורים לכל אחת מהמפלגות, לוותר עם הופעת הגיליון הראשון, ב־21 בנובמבר 1958, על הזכויות לכתב עת שקיבלו קודם לכן ממשד הפנים. שני העיתונים עמדו בהסכם. הם הודיעו בעמוד האחרון על סגירת העיתון ובישרו על הופעת העיתון החדש, *Nowiny i Kurier*. סעיף זה בחוזה לא נגע ישירות במפא"י, אשר לא הוציאה לאור שום עיתון בפולנית פרט ל־*Kurier*, אך הוא מנע תחרות פוטנציאלית מצדה של המפלגה הפרוגרסיבית. גבריאלה רוזמרין ויתרה על הזכות להוצאת *Nowiny Poranne*, פסח לוסקי ויתר על הוצאת *Nowa Gazeta*, המפלגה הפרוגרסיבית ויתרה על *Nowiny Izraelskie* (חדשות ישראל) ועל *Slowo Izraelskie* (מילה ישראלית) (יחד עם לנגנס), סטניסלבה ברנדיס אלמנתו של ויקטור ברנדיס, ויתרה על הוצאת *Nowiny Powszechne* (חדשות עכשיו).⁹⁵ לכאורה הוויתור על מספר כה רב של כתבי עת למען עיתון אחד, משותף עם מפא"י, היה רע למפלגה הפרוגרסיבית. אך למעשה מספרם לא היה כה משמעותי מפני שרובם (חוץ מ־*Nowiny*) היו שבועונים, עיתונים דו־שבועיים, שבגלל מחסור בנייר ויכולת כספית מוגבלת הופיעו באופן לא סדיר, נכתבו במכונת כתיבה, ושוכפלו במכונות שכפול שהתאימו להוצאות חד־פעמיות ולא לעיתונות רצינית. לכן לא הוויתור על הכותרות היה הבעיה, אלא שיתוף הפעולה עם מפא"י הדומיננטית.

התחרות בין המפלגות הפוליטיות על העיתונים בשפות זרות הזכירה ציד נפשות – כל איש ואיש היה קול פוטנציאלי לכל מפלגה בבחירות עתידיות. מערכת העיתונים בשפות זרות אשר הפכה לחלק מתהליך אסימילציה, הייתה קשורה למפלגות הפוליטיות באופן הדוק ולכן הושפעה מתוצאות הבחירות, מהבריתות, מהפשרות הפוליטיות ועל אחת כמה וכמה מהתחרות הפוליטית. היה זה גורלם של כל העיתונים בפולנית של המפלגה הפרוגרסיבית: *Nowiny Dnia*, *Nowiny Izraelskie*, *Opinia* (חדשות היום), *Nowiny Poranne* ו־*Nowiny i Kurier*.

95 חוזה בין המפלגה הפרוגרסיבית למפא"י מ־1959 (בחוזה צוינה שנה בלבד), שצורף כנספח למכתבו של זיידל ללנגנס, 30.4.1959, אמ"ש, M-137-6. העיתון *Nowiny Powszechne* היה רשום במשרד הפנים, אך לא יצא לאור. בחוזה שנחתם בין המפלגה הפרוגרסיבית למפא"י הוזכר ויקטור ברנדיס כשותף בייסוד העיתונות הפולנית של המפלגה הפרוגרסיבית.

